

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

HUSZADIK ÉVFOLYAM

NEGYEDIK FÜZET

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1910

TARTALOM.

	Lap
Sylvester János latin versei. <i>Hegedüs István</i>	385
Faludi Ferencz élete. (Harmadik befejező közlemény.) <i>Gyárfás Tihamér</i>	398
Szokoljai István. <i>Harsányi István</i>	428

Adattár :

Holberg : Erasmus Montanusa. <i>Dr. Billenbinder Miklós</i>	432
Berzsenyi Dániel felett mondott búcsuztató versek. <i>Payr Sándor</i>	468
Egykorú építaphiumok Balassa Bálintra és Ferenczre. <i>Gragger Róbert</i>	475
Kemény-levelek a nemzeti múzeumban. <i>Pais Dezső</i>	480
Arany János levele Hunfalvy Pálhoz. <i>Pais Dezső</i>	482
Adalékok Döbrentei szerkesztői tevékenységéhez. <i>Dr. Kristóf György</i>	483
A sírrablás meséje. <i>Kropf Lajos</i>	488
Lantosok emlékezete. Protestáns dráma. <i>Kemény Lajos</i>	488

Könyvismertetés :

1. Császár Elemér : Az utolsó nemesi felkelés a magyar irodalomban. Győr, 1909. 8-r. 42 l. *G. R.*
- 489
2. Harasztli Károly : Bajza és Toldy levelezésének irodalmi jelentősége. Budapest, 1909. 8°. 88 l. *Szücsi József*
- 490
3. Henszlmann Imre aesthetikája, az Erzsébetvárosi Kaszinó Beöthy-féle alapítványából jutalmazott értekezés írta Kelecsényi János, Budapest, 1910. *Dr. Diltrich Vilmos*
- 491

Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	494
Tartalom. Hely-, név- és tárgymutató	I-XVI

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása : *Halas*.

SYLVESTER JÁNOS LATIN VERSEI.

Sylvester latin verseinek behatóbb tanulmányozására egy véletlen hívta föl figyelmemet.

A *Debreceni Főiskolai Lapok* 1909 ápr. 1. száma jutott kezeimbe, melyben *Erdősi-Sylvester ismeretlen latin verse* cím alatt *Dr. Pap Károly* egy cikket ír. Ebben elmondja, hogy Kölcsey 1808 nov. 12-én Debreczenből kelt levelében Kazinczynak, a »Magyar régiségek és ritkaságok« számára Sylvesternek egy oly költeményét küldi meg, mely eddig ismeretlen volt. Találta pedig néhány, Lazius Farkasra írt deák vers között a Reusner *Icon*-jaiban.¹

E költemény czíme *Prosopopoeia Viennae*. Sajátos versmértékben van írva; t. i. a kisebb asklepiadesi pherekratesi és glykoni sorból alakult strófát egy kis asklepiadesi sorral megtoldja és négy-öt soros — teljesen szokatlan és ismeretlen — versszakot alkot. *Dr. Pap Károly* elmondva Lazius Farkas életét, szólván az ő 1546-ban megjelent művéről,² azt a gyanúját fejezi ki, hogy Sylvester *Prosopopoeia Viennae*-je először Lazius művében jelent meg. Utánanézttem és tényleg megtaláltam Lazius Viennájában. Ugyanis a címlap után van I. Ferdinánd szabadalmi levele 1544 jan. 9-ről. Ezután Joannes Rosinusnak, a bécsi székesegyház prépostjának, Georgius Logusnak, Berhardus Walthernek versei után következik α_3 rectóján a Sylvester verse, még pedig a következő cím alatt:

*Vienna de se, authore Joanne
Sylvestro, Graecae linquae apud
Viennenses professore.*

Íme tehát az eredeti forrás, honnét e vers a Reusner *Icones*-jébe került (N₅. 201. sz. alatt), honnét Kölcsey lemásolta és megküldte Kazinczynak. Szilády Áron e vers címében talált életrajzi adatot értékesítette, hogy t. i. Sylvester e vers írásakor már nem a héber, hanem a görög nyelv tanára volt. 1547-ben, tehát egy évvel e költemény írása után már az Anna királyné halálára írt epitaphiumán csak ennyi áll: *Janne Sylvestro Pannonio*, miből

¹ Nicol. Reusner: *Icones sive Imagines Virorum literis illustrium etc.* Argentorati, CIOIOXC.

² *Vienna Austriae. Rerum Viennensium Commentarii in Quatuor Libros distincta etc.* Wolfgango Lazio Viennensis medici et philosophi auctore Basiliae.

az az *argumentum ex silentio* vehető, hogy azon átmeneti korszakban írta, midőn a történelmi tanszékre volt átmenendő, hol a tanári sorozatban 1552-ben van 52 forint fizetéssel mint Magister fölvéve.

Az itt említett *Prosopopoeia Viennae* az ajánlóversek szokott eszmekörében mozog. A következő két sorban megvan az alap gondolat:

Me ciues alii moenibus optimi
Ornant: ingenii dotibus ast mens (sc. Lazius)

— a szellemi műveltség fölényét a nyers erő felett érinti meg. Ez az alaphang, mely visszacseng egész költészetén. Mélyebben hatolva be Sylvester verseibe: új latin költői egyéniségét a maga igaz világlátásában láttam. Erről akarok egy kis képet rajzolni.

Az a jellemzés, melyet Dankó József Bécsben, 1871-ben megjelent: *Joannes Sylvester Pannonius* cz. német nyelven írt művében a Sylvester János latin költészetéről ad (100—101. l.), mondhatni minden új latin költőre alkalmazható.

A Dedikanten- und Supplikanten-Poetica hangján szól bizony Sylvester is, ha kér, ha ajánl, ha panaszkodik. A reminiscentiák centoszerű fölhasználásától sem ment, sőt a verselésben nehézkesebb, mint a török ellen agitáló költészet első magyar képviselője, Nagyszombati Márton, vagy ugyancsak a török harcok eleven epikusája, Schesaeus Keresztély. De e jellemzés nem mondható teljesnek. Sylvesternek mint latin költőnek van egy sajátos jellemvonása: mély vallásos hitével összeforrott erős hazaszeretete. Két nagyobb terjedelmű költeményéből, a *De bello Turcis inferendo*-ból és a *Querela fidei*-ből e két hang összecsengését halljuk. Dankót annyira elfoglalja az a törekvés, hogy Révész Imrének Debreczenben, 1859-ben megjelent Erdösi-életrajzával szemben polemikát folytasson annak erőnek-erejével való bebizonyítása érdekében, hogy sem Nádasdy, sem Sylvester nem voltak protestánsok, hogy voltaképp a *Querela fidei*-ből csak a »*haeresis*« ellen panaszkodik, az egykor fejével az eget verdeső Hitnek, századokon át a világ királynőjének, most az ellene lázadt »ancillá«-k (persze, hogy a tudományok és pedig éppen az új hit tudománya) ellen vádat emelő hangját véli hallani, holott abban éppen az ország meghasonlásának, az élő hit üldözésének, a török hódítás pusztításának szomorú képét rajzolja a költő. Elég a *Querela* következő négy sorát közölnöm: ¹

Régi hatalmammak szűkebbre szorult a határa;
Rajta kijebb kell azt tolni, miként vala rég.
Mert a pogány török egy részt testemből kiszakítván,
Engem szüntelenül dúlva, rabolva emészt.

¹ *Querela fidei, Ad Serenissimum Romanorum, Hungariae et Bohemiae etc. Regem Dium Ferdinandum. Authore Joanne Sylvestro Pannonio Viennae Austriae. Joannes Carbo v. excudebat. Anno MDLIC. (Nemzeti Múzeum RMK. III. 394. sz.)*

E költemény létrejöttét oly körülményeknek lehet tulajdonítani, melyek miatt a költő az egész prosopopeia-t bizonyos kétértelműség kódébe burkolja. A *Querela fidei* előszavából, mely 1551 okt. 8-án kelt, megtudjuk, hogy költőnk méltatlan üldöztetést szenvedett. Mikor a királytól neki adományozott kised birtok átvételére a helyszínén megjelent, a föllázadt parasztok onnét elűzték, a tisztviselők védelmet nem nyújtottak. Még élete is veszedelemben forgott, felesége és gyermekei hátrahagyásával kénytelen volt menekülni. Családja bujdosásban, ő üldöztetve. Ekkor a maga vigasztalására írta az üldözött hit panaszát, a *Querela fidei*-t. Révész Imre mondhatni dogmatikus fejtegetéssel igyekszik bebizonyítani, hogy itt a *fides* alatt ép az a *fides* értendő, melynek dogmatikus vitája tüzelte egymás ellen a buzgó lelkeket. A hit által való üdvözülés kérdése azon időben annyira aktualis volt, hogy a *hit* szó alatt a Pál apostol értelmezése szerinti *hit*-et érthette Sylvester, kit Révész protestansnak igyekszik bebizonyítani Horváth Mihály, Podhracky József és Toldy Ferencz ellenében, kik Nádasdy és Sylvester protestans voltát tagadták. E kérdés feletti vitát újból föleleveníté Dankó József 1871-ben, a fent idézett életrajzban. Művéhez csatolt mellékletek közül a III. számmal jelzettben *Stellen aus dem Zeitbilde* közöl a *Querela Fidei*-ből számos részletet, ritkított betűkkel szelvényelve azon nyomós helyeket, melyek hite szerint kétségtelenné teszik, hogy a *Fides* alatt csak a katolikus, *Haeresis* alatt csak a protestans hit érthető. Sylvester protestans voltát azon lapidaris tömörséggel megírott életrajz után, mely található a *Régi Magyar Költők Tára* 332. és következő lapjain, kétségbe vonni nem lehet. Szilády Türk naplója alapján ott veszi föl Sylvester életrajzának fonalát, hol Révész és Dankó elejtették. Magyarországra visszatérését adja elő és kimutatja, hogy Melius Juhász Péter mindent elkövetett, hogy Debreczenbe hozassa és azután pedig 1558-ban mint lőcsei papot találja meg, ki Türk naplója szerint 1558 márcz. 10-én két elitelt tolvajt készített halálra (Századok, 1871, 29. l.). Ez adatról Dankó nem tudhatott. Sylvester bécsi tanársága előtti nagyhatású irodalmi munkássága: sárvár-újszigeti iskolatanítói működése, az Újszövetség fordítása protestans irányát kétségtelenné teszik. Egy oly helyet hozhatok föl épen az Újszövetséghez írott magyar verseiből, mely a Révész felfogását igazolja.

»Az apostoloknak cselekedetinek rész szerént való summája«-ban a többek közt a következő sorok olvashatók:

Éles tör nekünk földön az uristen igié,
Háboruságot hoz, pártot üt és nyomorog,
Az kétfél níp közt higgy el nincs semmi külömbség,
Az hit megtisztít és bizony életet ad.

Itt nyilván a hit egyedül üdvözítő voltának gondolata szólal meg.

Az az ingadozás, mely a lelkeket áthatotta, az egyházak zsinati határozatok, de még inkább politikai válságok után történt nyílt szétválása előtt, tehát az Erasmus szellemében való meghasonlás volt, nehéz volt eldönteni: ki hova tartozik, csak azt érezni, ki hova szít. Így Nádasdy tényleg a protestantizmushoz szított és a katolikus egyházhoz tartozik.

1882-ben egy oly adat jött napvilágra, mely Horváth Mihály, Toldy, Dankó álláspontját erősíti meg. Ez Nádasdynak feleségéhez írott egyik levelének következő helye: 1560 decz. 11-én írja nejének a beteg Nádasdy: ¹ »Meglátogatott továbbá a pápa követe és ide hozzám jött. Hitére, tisztességére mondta, hogy pápa énnekem ezt és ezt izente. Tudja ü Szentatyasága, hogy nem vagyok én Luther, de meglátja ü Szentsége, hogy a Luther ellen szolgálni akarok neki«.

De magam nem tekintem feladatomból ezen alaposan letárgyalt kérdésben dönteni, hanem egyszerűen a *Querela Fidei* hangulatát megérteni.

A *Querela*-ban a *Fides*, ki századokon át boldoggá, hatalmasá tette a világot, békét, egyetértést hozott az emberek közé, most ép belső cselédeitől üldöztetik, tépetik és megosztatik. A fejedelm feladata a hitet megvédeni. Vajon fegyveres támadásra, vajon az eretnekek üldözésére gondol-e az üldözött és javaiból kiforgatott költő? Oly kifejezések fordulnak elő, melyeket Dankó diadalmasan szegez Révész ellen; de e helyek is felette kétesek. Mert már csak »*lucifugá*«-knak, »*tenebrá*«-knak nem nevezheti a könyvnyomtatás, a népiskola, a nemzeti műveltség előharczosait? A termő gyümölcsfa, melynek ágait tördelik: az élő hit. És álljon itt egy, a korra nézve felette jellemző részlet:

Károm akarja ki-ki, meg az önhasznára törekszik,
Rám támad botorul s tördeli ágaimat.

Nem gondolja meg — mondja a *Fides* — hogy az ő gyökere Krisztus. A haeresis a hulló levél, melyet elkap a forgó szél.

E részlet a kor igazi állapotára mutat rá, mely mintegy példában tükröződött vissza a szegény Sylvester birtokháborítási esetében. A *Fides* nevében felszabadultak a földi hatalmi érdekek. A hit nevében rabolták ki a kapzsi emberek egymást. Sylvester a héber tanszékről a görögre, a görögről a történelmire megy át: ez maga bizonyítja, hogy e nagytudományú, tüzes lelkű reformátor zaklatást és üldözést szenvedett. A Ferdinánd király oltalma természetesen őt, a Nádasdy pártfogoltját nem tudta megvédeni, hogy ki ne üldözzék és mikor kárpótlást kap: akkor a király parancsát nem tisztelve, háborgatják a királyi adományképen kapott birtokban.

¹ *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*, szerkesztették dr. Károlyi Árpád és dr. Szalay József. 1882, 61. l.

Mi tehát a *Querela Fidei* alaphangja? Az élő hit miatti üldöztetés felett való kesergés. És honnét a kétértelműség, mely egy Révész valóságos theologiai casuistikára kényszerített, csak-hogy a Sylvester hitét megvédelmezze, holott a Dankó felfogása közelebb jár az igazsághoz, hogy mikor a haeresis ellen panaszt emel a *Fides*: csakugyan a katolikus egyház panaszáról lehet szó, mert a király mégis csak katolikus volt és tudjuk, hogy Nádasdy is kegyvesztett lett és majdnem a sír szélén a lutherek elleni harcra mutat készséget. A katolikus királylyal szemben nem használhatott a költő más hangot, de a hit valahányszor előfordul: a kor szellemében az az élő hit értetődik, mely a vallási ellentétek vitatárgya volt. Még egy helyből kitűnik, hogy a költőt az a protestans törekvés hatja át, hogy a dogmát megértse mindenki:

Sohase' képtelen az, mit a Szent Írásba' találasz,
Mert hozzád abban Isten ígéje beszél:
És elrejtve se tartsd, mindenkinek adta világát,
Mely a homályban fényt gyűjt a kegyes szívűnek.

A bibliafordító hangja ez, ki Sárvár-Újszigeten a magyar nyelvet is azért magyarázza, olvasni azért tanít, hogy olvassák a bibliát, melyhez mindenkinek joga van.

Csődálatos egy allegoria, mely inkább homályra, mint tiszta megértetésre törekszik; de a nemes lelkű Ferdinándhoz nem szólhatott másként az ő szegény pártfogoltja. Nem bánthatta a Ferdinánd vallásos érzékenységét, de rámutathatott arra a szörnyű romlásra, melybe a hit üldözése viszi az országot. Érezte jól ezt Ferdinánd, de azért a szegény költőnek végre is csak Nádasdy adott védelmet s később úgy látszik, Nádasdyt a vallási üldözés szellemében hangolták. Innét fejthető meg, miért került Sylvester Debreczenbe. A *Querela Fidei* az őszinte, mély vallásosság hangja, de oly ember hangja, a ki az élő hitről, a »sola« fidesről, nem a hivatalos egyház, hanem a protestans felfogás szellemében szól. Salamon Ferencz »*A reformatio történetéhez Magyarországon*« című kisebb értekezésében,¹ mely eredetileg a *Pesti Napló* hasábjain jelent meg 1862-ben, a közhangulat eme jellemvonását kiemeli. A vallásos hit mélyen fölszántotta a lelkeket. Hullott a nagy Magvető termőmagva, ki jó földbe, ki sziklára, ki útszélre: termékenyebb szív aligha akadt, mint a Sylvester Jánosé, ezért érdekes az ő *Querela*-ja.

Az igaz hit erős hazaszeretettel forrt elválhatatlan egységgé a Sylvester lelkében. E hang szól hozzánk az ő legjellemzőbb és költői érték tekintetében is becses költeményéből, melynek címe:

¹ Salamon Ferencz: *Kisebb történelmi dolgozatai*. Budapest, 1895. Ráth Mór. 1—34. l.

De bello Turcis inferendo elegia nunc primum et nata et aedita.

Hozzácsatolva egy füzetben jelent meg Syngreniusnál, 1544-ben a LXXIX. zsoltár paraphrasisa ily cím alatt:

Psalmi, Deus venerunt gentes et Paraphrasis.

A címlapon e két címen kívül áll Lukács XXI. könyvéből vett következő jelige:

»Cum audieritis praelia et seditiones, nolite terreri.«

A címlap verso-ján az olvasóhoz szól 17 hendekasyllab sort tartalmazó ajánlóvers, melyben kifejezi a költő, hogy ez elegiában a Múzsáknem álmokat, nem játszi képeket mutat, de a mi főjavunk, a hit veszedelmét tárja föl, mely, ha a királyok gyorsan segélyére nem jönnek, végkép oda lesz.

Az ő Thaliája hát a királyokat akarja figyelmeztetni az ő kötelességükre. Ezután jön a Ferdinándhoz írott ajánlólevél, mely 1544 jan. 18-án (15. Kalen. Februarii MDXLIII) kelt. Ez ajánlólevél az ilyenmű iratoknak remek példája. Ferdinándot figyelmezteti a török hódítás veszélyére. Hivatkozik Agamemnonnak Achilleshez intézett beszédére, melyben kifejezi, hogy ha el is hagyja e hős a tábornak, van neki még más vitéze elég, de főként nem hagyja őt el Zeus, ki a királyok őre. Hivatkozik Bölcs Salamon szavaira, hogy a Jehova által uralkodik a hatalmas király, az igazság a trónok alapja. Ferdinánd összes elődjének bír erényével, kegyességével, gondosságával. Ha Agamemnon azt mondja, hogy később életét föláldozni, mintsem népét cserbe hagyja, ilyen király Ferdinánd, de ki bizalmát a küzdelemben az istenbe vetheti, ki oltalmába veszi. Meghozza a békét és a békében a bölcs és igazságos állami rendet.

Ezután következik a költemény: Ad principes Christianos de bello Turcis inferendo consultantes. E költeményt át meg átolvasván: egy kis szónoki remeknek mondhatom. A lapszélén a tanácskozó beszédeknek az a topikája, az a felosztása van egy pár szóval jelezve, melyet Aristoteles állított föl a maga retorikájában. Az ú. n. *capitalia finalia*: az érvek csoportosítása a hasznosság, könnyűség és tisztességesség szempontjából egymás után bizonyos climaxban következnek. Azt a renaissance-kori közös hibát, mely szerint az egyes szempontok alkalmazása érdekében magának ellentmond, el nem kerülte, mert a török kegyetlen pusztítását, ellenállhatatlan erejét, veszedelmes hatalmát a szónoki leírás és részletezés áradozó bőbeszédűségével, túlzásaival rajzolja és azután mégis a keresztyén haderők csekély volta, az ország megbomlott állapota, a vallási villongás, a *haeresis contagio*-ja miatt beállt vigasztalan helyzet mellett is kénytelen az ellentállásra azzal biztatni, hogy könnyű lesz a küzdelem.

De van egy pont, hol szárnya meglendül. A hősieis önfeláldozás képeinek rajzánál. És itt érdekes találkozás van közte és Nagyszombati Márton között. Nagyszombati Márton körülbelül

1515-ben Magyarország főuraihoz fordul.¹ A parasztlázadás véres emlékeit idézi föl, ezzel szemben panegyrisét adja a Hunyadi-korszaknak és buzdítja a főurakat arra, hogy a török ellen fogjanak kezét, vívják vissza Magyarország békéjét, becsljék meg a népet és a nép elégedjék meg a maga körében, de kapja meg a szabadságot, mert akkor a régi aranykorszak újra beáll. Sylvester is hivatkozik Korvin Mátyásra. Dicsekedve említi föl, hogy most is van oly hős nemzedék, mint volt akkor és megnevezi a *Bathorea domus*-t. Dankó azt hiszi, hogy itt Báthori Andrásra czéloz, ki ez időtájt tárnokmester és főkapitány volt.

Sylvester versén itt is a vallásosság hangja csendül meg. Hivatkozik a zsidók babyloni fogságára, melyből Jehova visszahozta a maga választott népét, hivatkozik Krisztusra, ki nélkül az élet meg nem állhat. A békét hirdeti, a fegyveres ellentállást ellenző Krisztus azon nyilatkozatait idézi, melyek harcosoknak tünteti föl azokat, kik benne bíznak. Hivatkozik Pál apostolra, ki a jó harcos számára az örökélet jutalmát hirdeti.

De azért mégis csak azon helyek válnak ki tamquam *lumina carminis*, melyeken magára a hazaszeretetre hivatkozik. A hazát, melyet fegyverrel, vérök ontásával szereztek elődeink, cserben hagynunk nem szabad.

Egy részletben a Szózat alaphangját véltem hallani. Ezt íme, fordításban be is mutatom:

Mert harcolni híven fegyverrel drága hazánkért,
Szent kötelesség volt minden időben s erény.
Mindig szép a honért elvérzeni a csatásíkon,
Mert jobb, drágább nincs semmi se', mint a haza.
*Ő fogadott keblére, mihelyt a földre születünk,
Ő táplált, ápolt, lágy, puha, édes ölen.*
A nyomorúlt csecsemőt éltette friss és üde léggel
És föltárta: mikép fényes a csillagos ég.
Fényre derítve, ezer meg ezer jót ad vala nekünk,
Élveznünk a jelen annyi való gyönyörét.
*Íme, ma eljött és életünket visszakívánja,
Adjuk vissza híven, mint a hogy adta nekünk.*²
Mert a hitért kell szállni csatára pogány török ellen,
Mind a vezérnek, a ki örzi szívébe' hitét.
Szent eme harcznak a célja, kivívni, megadni a békét,
Mely ezer áldást hoz, hogyha a földre leszáll.
Szent hitet és törvényt, művészetet és tudományt véd,
Mind, mit az ellenség bús rabigába vetett.

¹ A három könyvre osztott nagyszabású költemény szintén elégikus formában olvasható *Analecta Nova*-k 1903-ban megjelent kötetében, 220. és köv. lapjain, melyet én adtam ki Abel hagyatékából.

² Az itt kiemelt két hely kiváltotta lelkemből a *Szózat* hangját: »Bölcsöd ez s majdan sírod is, Mely ápol s eltakar«.

Példát ad sok régi vezér, de kivált maga Krisztus,
 Pásztor volt a nevök, tényleg is az vala mind.
 A fejedelmet a nép pásztornak hívta is egykor,
 Védeni népét kész pálcza kezében a kard.
 És ha királyi botot s koronát visel az, ki királyunk,
 Szent jog ez, ámde együtt jár vele szent kötelem.
 Pásztornak nevezi a királyt dalt zengve Homéros,
 Így szólítja meg azt, ki bevévé Iliont.
 Pásztornak mondotta magát Krisztus maga szintén,
 Legfőbb pásztor is ő, ámde valóban is az,
 Mert őrzé juhait s az akolba terelte, ki tévedt
 S hogy megváltsa a nyájt, adta halálra magát.
 És a Philaenusokat nagy hírnév fénye övedzi,
 Mert lánggal szereték s szent vala nekik a hon.
 Érte temetkezik el mindkettő a sírnak ölébe
 Élve: mi nagy dicső áldozat és kegyelet,
 És ama helyt, hol a sír megnyílt nekik, áll ma egy oltár:
 Hirdeti emléküek', mely soha el nem enyész.

Álljunk meg a *Philaenusok*-ná. A hazai föld szeretetének fényesebb példáját aligha kutatta volna föl a költő. És nagyon jellemző, hogy ily aránylag rejtett helyen lappangó monda megragadta és meghihlette lelkét. Sallustius csak az *arae Philaenorum*-ot említi.¹ Valerius Maximusnál olvasható a mese.²

Elmondom a mesét, a mint Valerius Maximus adja elő, mert benne Arany János *Hamis tanú*-jának tárgyával meglepő egyezést találtam és igen alkalmasnak tartom, hogy Arany remekének magyarázata kapcsán ez a monda is föl említettessék. Mikor Karthagó és Cyrene közt határvillongás tört ki, a már-már véres összeütközésre vezető pörben a két fél abba egyezett bele, hogy mindkét város ugyanabban az időben küldjön ki két ifjut és mindkét fél ismerje el határul azt a helyet, hol ezek találkoznak. Két karthagói ifju, a két Philaenus, kegyes csalást követett el, mint akár a vén Markus. Korábban indúl, nem szabályszerű módon siet és így nagyobb határt szereztek hazájuknak. Azonban kiderül a csalás. Lett fölháborodás. Mikor már a legmagasabb fokot érte el az elkeseredés: a cyrenei ifjak azt a súlyos áldozatot szabták a határszentesítés feltételeül, hogy a két ifju elevenen eltemetteti magát azon a helyen, hol a határkövet kívánták fölállítani. A két ifju erre vállalkozott. Igazán nemcsak szónoki flosculusnak, hanem gondolatnak is szép Valerius Maximus megjegyzése e hősi önfeláldozásról: »Qui quoniam patriae, quam vitae suae longiores terminos esse maluerunt; bene jacent, manibus et ossibus suis Punico dilatato imperio...«. És elragadtatással mondja a moralista, hogy

¹ Bell. Jug. 19, 5.

² Exemplorum mirabilium V, 6. Exl. 4.

Karthagó rég elenyészett, a Scipiók kardja alatt megdőlt, de a Philaenusok emléke örökkön él.

Tudom én, hogy a *Hamis tann* forrását megtalálta Riedl, ki a »Kármán emlékkönyv«-ben (160—161. l.) kimutatta, hogy Arany Szabó Károlytól vette az adatot, ki az *Uj Magyar Múzeum* 1850—51. folyamában a helynevekről szóló értekezésének egyik jegyzetében 375. l. említi a helyi mondat, mely a Kőrös-ladányi és Kőröstarcsai határpörré vonatkozik. De ha Erdélyi Károly az Egyetemes Philologiai Közlöny 1904. évfolyamában 76—78. l. egy izlandi mesében szorosabb találkozást is fedezett föl, melyben még a talp alá tett föld részlete is megvan a hamis eskünél, az itt elmondott monda is érdekes és kivált az ifjúságra nagy hatással lehet két szempontból. Először mint a hazai föld iránti lángoló szeretet hősiesség példája, másodsor mint a keresztényen és pogány világnézet közti nagy ellentét szemléltetésére érdekes adat. A Vén Markus testét föld kidobta, lelkét ég be nem fogadta: a pogány példa lelkesedésre ragadja a moralistát és a »*Philae-norum Arae*«-t szent kegyelet tárgyává avatja. Sylvester e példát oly szerencsésen választá, mely megvilágítja a közállapotot. A hódoltság idején mennyi magyar Philaenus küzdött, hogy a darabokra tépett ország határát kijebb terjeszsze! Hányan voltak, kik Valerius Maximus szép jellemzése szerint »tovább akarták tolni hazájuk, mint életük határát« . . . és ha nem is élve temetkeztek el, de halottul áldozták föl magukat a rabigába dőlt haza felszabadítása érdekében. Még egy költői helyet hozok föl Sylvester költeményéből. A méhek Székesfehérvár bevételekor fölkerekednek és elszállnak. Mily kedves népköltési motívum! Ez rámutat arra a költőre, kiről Szilády nagy elismeréssel említi föl, hogy a népköltészetet megbecsülni tudta akkor, mikor a virágénekeket a kor elfogult felfogása üldözte.

Bibliafordításának II. részében, az apostolok levelei után, a 158. lap versoján kezdőnek Sylvester magyar distichonjai. Ezután jön egy czikk: »*Az ollan igikrül való tanuság mellek nem tulajdon jegyzésben vétetnek*«: ebből idézi Révész és idézi Szilády azt a felette érdekes és Sylvester igazi költői fölfogására valló helyet, melyben szólván az Uj testamentum képes beszédéről, kijelenti, hogy a magyar nép »il ilyen beszédvel naponkint való szokásában. Il inekekben, kiváltképen az viráginekekben, melyekben csodálhatja minden nép az magyar népnek elmijinek éles voltát az lelisben, melly nem egyib, hanem magyar poesis«.

Méltán teszi Szilády e helyre azt az észrevételt, hogy »a ki azokat a virágénekeket enyire tudta becsülni, lehet, hogy gyűjtötte s össze is írta. Mit érne ma egy ily gyűjtemény, s mennyit pusztíthattak el ezekből a Pelbártok, Bornemisszák, Megyeriek és Pázmányok!«

Volt érzéke a valódi népies költészet iránt. Magyar párversei közt is akad olyan, mely a nép elmejátékát, az ellentétek társítá-

sára való hajlandóságát mutatja. Így az apostolok cselekedeteinek summájában a következő párvers:

Hogy ne legyen *fogva* nálunk az ur isten igie,
Nagy szabadon szól az Pál, maga *fogva* *vala*.

A *De bello Turcis inferendo*-hoz csatolta Sylvester a híres »Isten bejöttek a pogánok a te örökségedbe« kezdetű LXXIX. zsoltár megrázó panaszát paraphrasis alakjában. Érdekes egy műfaj. Versenként veszi a zsoltárszövegét és a megfelelő helyhez csatolja az ország romlásának képét. Mint Tinódinál a választott nép rabsága, szenvedése, pusztulása példázza a török-német hadaktól marczangolt haza sorsát: a *De bello Turcis inferendo* descriptio részleteihez hasonló részletességgel festi a veszedelmet: a Jeruzsálem templomát feldúlták, a szenteket rabságra hurczolták. A vér omlott, mint a vizek folyása, még temetkezésre sem maradt hely a szent földből, a szomszéd népek gúnytárgya lett a hívő nép. Kétségbeesetten fordul a zsoltáriró Jehovához, hogy ne hagyja el népét, a szégyent, a gyalázatot, a veszedelmet háriítsa az ellenségre, melynek nincs hite. Pásztorolja az Úr az ő nyáját és óvja meg. Hogy belevitte a kor képét e paraphrasisba, bizonyítja a következő párvers:

Te vagy a főpásztor, hozzád szeretetbe' hasonló
Nincs, ki halálra adád tenfiad a juhakért.

A héber nép szenvedéseinek bús szolozsmája mint epilógus egészíti a *De bello Turcis inferendo* buzdítását.

Itt meg kell említenem, hogy a Magyar Tudományos Akademiának van egy felette értékes collectancája (Ujlatin ir. Qu. 217. sz.), melyben XXVII. opusculum van bőrkötésbe összekötve, melyek mind a török elleni háború mellett megindult agitatio irodalmának termékei. A Nemzeti Múzeum könyvtárában három csomóba szedett nyomtatványok sorában a collectanea több darabját és köztük Sylvester e művét is megtaláltam. E két gyűjtemény még feldolgozásra vár. Mert rendkívül széles agitatio indult meg mindjárt a század elején. Elsőrangú szónokok hangja csendült meg Rómában, Konstantinápolyban, Londonban, Norinbergában, Augsburgban, Bergamóban, Steyerben és több más helyen. Szónoklat, vers, történeti elbeszélés, haditerv és Querela és mindig *Querela!* Magyarország esd, könyörög, figyelmeztet, fenyeget is . . . tudjuk a történetet. Voltaképen e milieu rajzát kellett volna adnom; de az oly széles mezőt nyitott, hogy ez értekezés keretét széttörte volna. Remélem, hogy ez agitatio költői és szónoki termékeit külön tanulmány alakjában lesz alkalmam feldolgozni. Még egy *Quereláról* kell szólnom. Podhraczký József a *Tudománytár* 1841. évi folyamában: *Erdösi (Sylvester) Jánosnak ismeretlen munkája* cz. cikkében (119. és köv. l.) Sylvester magyar husvéti énekének Kazinczy által a grammatika előszavában történt fölemlítése kapcsán

egy latin nyelvű husvéti versről emlékezik meg, melynek czime : *Querela Domini Jesu resurgentis Carminibus Lyricis conscripta. Ad Serenissimum Bavarorum Hungariae et Bohemiae etc. Regem Divum Ferdinandum, Autore M. Joanne Sylvestro Pannonio*. A címlapon egy hexastichon áll, melyben a király oltalmát kéri :

Vedd kegyesen, te király, szolgáltnak e fájo panaszát,
A ki tehozzád mert nagy nyomorába' könyörg

esdekel a kötő.

Podhraczký szerint »az egész negyedréti kised könyv csak egy ívből és harminczegy lyrikus versből áll nyomtatási év és lapozás nélkül«. E vers felett erős vita támadt gróf Kemény József és Podhraczký József közt (Új Magy. Muz. 1855. folyamában). Révész egy érdekes jegyzetben ismerteti a vitát.¹⁾ Kimutatja, hogy gr. Kemény József a két Querelat összezavarta és a hexastichont a *Querela Fidei*-hez csatolja, holott a Nemzeti Muzeum példányán a *Querela Fidei* címlapján e hexastichon hiányzik. Podhraczkýt elég éles hangon biztatta, hogy nevezze meg a forrást, honnét a *Querela Jesu resurgentis*-re vonatkozó közlését vette, de Podhraczký elhallgatott. Podhraczký a címlap hátsó oldalán kezdődő versnek első és három utolsó versszakát közli.

Többet e versből nem ismerünk. Révész kétségbe vonja e költemény hiteles voltát, Dankó fentartja hitelét, de csak egyszerű kijelentésre szorítkozik, Szilády Áron a kérdés megemlítése nélkül nemcsak Sylvesterének ismeri el a költeményt, hanem a címzésben az *Autore M. Joanne Sylvestro Pannonio* szavakat Sylvester életrajzai adataként használja föl és erre támaszkodva bizonyítja, hogy az M. = magister.

Szilády egy adata megerősíti a költeménynek Sylvestertől való eredetét Ugyanis Reisacker Bertalan *Doctorum in Viennensi Academia brevis Depictio* címmel 1551-ben kiadott versei közül azon tíz sorból álló vers felett, melyet Sylvester magasztalására írt, ez áll: *Ad perdoctum ac Humanum virum Joannem Sylvestrum, artium et philosophie Magistrum*, mi a Podhraczký által közölt vers címzésével öszhangban áll, míg a *Querela Fidei* muzeumi példányában (1724. qvart. füzet, R. M. K. III.), mely Reisacker művével egyazon évben jelent meg, csak ennyi áll: *Autore Joanne Sylvestro Pannonio*.

A költemény az egyik fajta asclepiadesi versszakban van írva. Tisztán a megváltás ténye olvasható ki a közölt versszakokból, de lehetett a nem ismert versszakokban actualis érdekű részlet is.

Sylvesternek a *Grammatica Hungaro-Latina in usum puerorum recens scripta Joanne Sylvestro Pannonio autore*

¹ A többször említett életrajzban 19. j. 39—41. l.

Neanesi An. 1539. cz. híres művében, melyet először Kazinczy adott ki a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* cz. gyűjteményében 1808-ban, majd Toldy a *Corpus grammaticorum linguae Hungaricae veterum*-ban 1866-ban; négy csinos költemény jelent meg az 1536. 18 kal. novembr. kelt ajánló levél előtt. 1. *De nova apud nostros beneficio Principis Nostri Thomae nimirum de Nádasd imprimendi arte ad iuvenes hexastichon*. 2. *Tetrastichon ad pueros*. 3. *Ad Theodorum filium carmen Hendecasyllabum*. 4. *In osorem*. Az első az újonnan fölállított nyomdáért, mint a tudományok előhaladásának főszeközéért fejezi ki az új iskola háliját. A gyermekekhez írt négy sor a következő:

A tudomány elemeit mint gyermek gyermeki korban
Hogy ha te nem tanuld, szállni magasra se bírsz,
Icarus és Phaeton bús sírja: a folyam, a tenger
Int, ez a sors, ez a vég a tanulatlan előtt.

A Tivadar fiához írott versben az újholdkor új életre született, újonnan fölállított iskolába új évkor belépő fiut háljára inti Nádasdy iránt, ki az új intézményt új szigeten állítá föl. Csupa újlatinkori költők által kedvelt és hajhászolt elménczkedés.

Az utolsó vers jelentéktelen két sor, mely védekezik a hírnévre irigy harapása ellen.

Még egy költeménycsoportról emlékezem meg: az Anna királyné halála alkalmával írt verseiről.

Midőn I. Ferdinánd neje, a szerencsétlen Lajos király nővére a legboldogabb házasetet élte, melyet 1547-ben fejezett be, az egész magyar nemzet mély gyászba öltözött. Lazius Farkas, a Vienna híres szerzője, az udvar kedveltje, a bécsi egyetem rectora tartja a gyászbeszédet. Sylvester is hozzájárult a közfájdalom tolmácsolásához: négy latin és egy görög epitaphiumot írt és ezeket Leopoldsdorfi Beck Márkhoz intézett epilógusban ajánlotta föl, hogy juttassa Ferdinándhoz. A M. Nemzeti Múzeumban megvan az egy ívre terjedő negyed ívrét papirborítékú füzet. Czime: *In tristissimum Serenissimae Atque Adeo Clementissimae Dominae DN. Annae, Romanorum Hungariae ac Bohemiae Reginae etc. Invictiss. Regis Ferdinandi etc. Coniugis Chariss. obitum epitaphium. Viennae Austriae excudebant haeredes Singrenii Anno 1547*. Az első vers a voltaképeni epitaphium, azután három latin versben maga királynő szól önmagáról. Következik egy tizenhárom sorra terjedő hendecaryllab vers. A görög szöveget nehezen kovácsolta egybe. Elmondja, hogy a harangzúgás közt az ő lelkében támadt gyász hangja üres semmiség; de őrzi híven emlékét annak, kit csak az nem sirat, kiben kegyelet és szeretet hiányzik; de a gyász felesleges, mert Anna az örök idvesség örömét élvez: ez az italáldozathoz képest minő nagy boldogság.

Két epitaphiumot mutatok be.

A *második* így szól:

Én, ki királyt, ki királynőt s herceget adtam a földnek,
 Míg a halandók közt anyiok anyja valék,
 Most magam újra születve a menyei létre, az égben
 Ős Abraham keblén boldogan itt pihenek
 Azzal a kis sarjjal, ki világra jövén, a homályban
 Vélem együtt juta el menybeli fénybe legott.
 Ujra születve jutott minékünk új, második élet,
 Hol nem fáj a világ száz baja, száz nyomora.
 Kis csecsemőmnek a sorsa szerencsésb mint az enyém is,
 Mert soha sem izlelt földi keserveket ő.
 Mert hisz a gyász, hisz a gond meg a bánat messze maradtak,
 Tőlük most szabadon boldog az élet emitt.
 És az öröklét üdve kitarva mostan előttem,
 Mit soha föl nem fog észszel az emberi lény.
 A ki tehát gyászt öltve sirat, hogy megszabadultam
 Földi bajoktól e helytt, üdvöm irigyli csupán.
 Áldozz tömjént és nem könyvet a drága halottnak;
 Háromszor boldog az, ki az Urba' hala.
 Én megelőzve dicső uramat, megelőzve királyom'
 Jöttem az égbe ahoz, ki a királyok ura.
 Ám nem hagytam örökre el Őt, majd Ő követ engem
 És neki is velem itt majdan örök hona lesz.

A *negyedik* csak négy sor, de mint költemény is remek:

Drága hazám s szeretett népemnek gyászos elestét
 Hogy so'se lássam meg, halni kívántam elébb.
 Mert hisz a gyász, a csapás keserűbben gyötri a lelket,
 Hogy ha mi láthatjuk szemmel is azt, a mi fáj.

A magyar költő hangja ez. A mohácsi gyászt elsíratta Anna. Nem látta Buda elestét. Jól esik, hogy szemmel nem látta a csapást, mely a nemzetet sujtotta.

Ime, e hang a Sylvester lyrájának alaphangja: a hazaszeretet mélységét fejezi ki.

HEGEDŰS ISTVÁN.